

Μνήμων

Τόμ. 8 (1982)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΩΟΣ

ΣΠ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ: Φορολογία και έκρηκτισμός στην οικονομία των βαλκανικών χωρών (15ος-16ος αι.) ● ΑΝΤ. ΛΙΑΚΟΣ: Οι φιλελεύθεροι στην επανάσταση του 1862. 'Ο πολιτικός σύλλογος «Ρήγας Φεραίος» ● ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΡΔΑ: Πολιτευόμενοι στρατιωτικοί στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα ● ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΛΑΣΣΗ: 'Η συμμετοχή των Έκτακτων στα 'Ορλωφικά (1770) και η αντίδραση της Βενετίας ● ΑΛΕΚΑ ΜΠΟΥΤΖΟΥΒΗ - ΜΠΑΝΙΑ: Τό Καποδιστριακό κόμμα 1832-1833. 'Από την ήττα στον παραγκωνισμό και την καταδίωξη ● Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ: Συγκριτισμός ● ΟΛΓΑ ΓΚΡΑΤΖΙΟΥ: Τό μονόφυλλο του Ρήγα του 1797. Παρατηρήσεις στη νεοελληνική εικονογραφία του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου ● Γ. ΜΟΥΡΕΛΟΣ: 'Η προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης και οι σχέσεις της με τους συμμάχους (Σεπτέμβριος 1916-Ιούνιος 1917) ● Η. FLEISCHER: Νέα στοιχεία για τη σχέση Γερμανικών άρχων κατοχής και Ταγμάτων 'Ασφαλείας ● Ε. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ: Τό πρόβλημα των γενεαλογιών στην 'Ιστορία ● Π. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ: 'Η έμπορική έταιρική συνεργασία του βενετικού οίκου Ταρωνίτη - Θεοτόκη και των αδελφών Γ. και Θ. Παργιβαλάν (1732-1737). ● ΑΡ. Κ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ: 'Ένα άγνωστο έπιστόμιο και μία Ελληνική μαρτυρία για τό πάρεμιο του Lenke από τη Τσαρτίαση της Θεσσαλίας ● Γ. ΚΟΚΚΩΝΑΣ: 'Ισοκράτους λόνοι τρέας: Φλωρεντία c. 1495 ή Ρώμη c. 1517; Γύρω από μία διάφθορα στον Legrand. ● Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ: 'Η άσημνη μαρτυρία ● Γ. ΜΠΩΚΟΣ: Συμπληρωματικά στοιχεία σχετικά με την πρόταση του Π. Μαρκίδη-Πούλιου για εγκατάσταση τυπογραφείου στα 'Επτάνηρα ● Τ. Ε. ΣΚΑΛΕΝΙΤΗΣ: Βιβλιολογικά Α' ● Χ. ΛΟΥΚΟΣ: 'Η έννοιαση προσόδων κατά την Καποδιστριακή περίοδο. ● ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1977

ΑΘΗΝΑ 1980 - 1982

ΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΡΔΑ

doi: [10.12681/mnimon.224](https://doi.org/10.12681/mnimon.224)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΑΡΔΑ Χ. (1982). ΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ. *Μνήμων*, 8, 47-63. <https://doi.org/10.12681/mnimon.224>

ΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

«...Στην Ελλάδα, ο στρατιώτης είναι ψηφοφόρος και ο αξιωματικός κάθε βαθμού είναι ψηφοφόρος και εκλέξιμος. Είδαμε στο παρελθόν έναν άπλο δπασπιστή, ύπουργό Πολέμου. Σήμερα βλέπουμε ακόμα στους πάγκους της Βουλής αξιωματικούς που ανήκουν στις τάξεις του στρατού. Είναι σχεδόν περιττό να τονίσουμε τις δυσκολίες μιας τέτοιας κατάστασης, τόσο αντίθετης στις αρχές της στρατιωτικής ιεραρχίας και στην ανεξαρτησία του στρατού. Ο αξιωματικός βουλευτής παρακαλύει σε κάθε στιγμή το κύρος του ύπουργού του Πολέμου και ανάλογα με το βαθμό της επιρροής του, του επιβάλλει τις πιο αυθαίρετες αποφάσεις»¹.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το πρόβλημα του στρατού στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα, είναι ένα θέμα σχετικά άγνωστο, αλλά παράλληλα εξαιρετικά ενδιαφέρον και σημαντικό. Τόσο το εθνικό πρόβλημα, όσο η σύνθεση και η λειτουργία της αστικής τάξης, καθώς και το πρόβλημα της πολιτικής εξουσίας, είναι άρρηκτα δεμένα με την ιστορική εξέλιξη του στρατού, τη σύνθεσή του και το ρόλο του. Ποιός είναι ο πραγματικός του ρόλος και ποιός ο θεμιτός, εάν υπάρχει τέτοιος; Τί μεγέθους δυσαναλογία υπάρχει, εάν υπάρχει, ανάμεσα στο σκοπό του σαν εθνικού στρατού και στα μέσα που χρησιμοποιεί για την εκπλήρωσή του; Έρωτήματα που είναι σκόπιμο κάποτε ν' απαντηθούν.

Το κείμενο που ακολουθεί δεν αποτελεί παρά ένα μικρό, αρκετά ειδικό μέρος μιας ευρύτερης μελέτης με θέμα: «Ο στρατός και η πολιτική εξουσία στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα». Προβλήματα υλικού αντιμετώπισα και αντιμετωπίζω όταν δεν είναι τελείως ανύπαρκτο, είναι συνήθως τελείως ασυστηματοποίητο².

Το αντικείμενο του άρθρου αυτού είναι οι πολιτευόμενοι στρατιωτικοί στην περίοδο της Α' Συνταγματικής Βασιλείας. Προσπάθησα να επεξεργαστώ τα λιγοστά αλλά πολύτιμα στοιχεία που είχα στη διάθεσή μου, έχοντας επίγνωση ότι το θέμα δεν είναι εξαντλημένο.

1. 'Απόσπασμα αναφοράς σχετικά με την οργάνωση του ελληνικού στρατού, 23 Ιουλίου 1880, Organisation Générale de l' Armée 1836 - 1915, carton No 1346, Archives du Ministère de la Guerre, Paris.

2. Έννοώ το αρχειακό υλικό, διότι βιβλιογραφία υπάρχει άφθονη. Όσον αφορά το στρατό συνίσταται κυρίως, σε μονογραφίες Έλλήνων και ξένων συγγραφέων που αναφέρονται κατά κανόνα στην οργάνωση και λειτουργία του.

Μετά την πρώτη επέμβαση μιᾶς μερίδας τοῦ στρατοῦ τὸ 1843, ποὺ μὲ ἀρχηγὸ τὸν στρατηγὸ Δ. Καλλέργη ἀπαίτησε ἀπὸ τὴ Μοναρχία τοῦ Ὅθωνα ἓνα σύνταγμα γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὁ στρατὸς ξαναβρίσκεται πρωταγωνιστὴς στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1862. Ἡ κατάλυση τῆς Δυναστείας καὶ ἡ ἐξώση τοῦ Ὅθωνα, ἀποτελέσματα τῆς ἐπανάστασης, ἀνοίγουν τὸ δρόμο στὰ φιλελεύθερα αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν. Τὴν ἴδια χρονιά διεξάγονται ἐκλογές καὶ στίς 10 Δεκεμβρίου 1862 συνέρχεται στὴν Ἀθήνα ἡ «Β' Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις», ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἐκλογή νέου ἡγεμόνα καὶ τὴ σύνταξη νέου πολιτεύματος. Οἱ ἐργασίες τῆς συντακτικῆς συνέλευσης διάρκεσαν δύο ὁλόκληρα χρόνια καὶ ἔτσι ἡ ὁλοκληρωμένη ἀνάγνωση καὶ ψήφισή του ἔγινε μόνο στίς 17 Ὀκτωβρίου τοῦ 1864.

Τὸ σύνταγμα αὐτὸ θεωρεῖται ἀπὸ τὰ πλέον δημοκρατικά, διότι εἶναι τὸ πρῶτο στὴν Εὐρώπη ποὺ θεσπίζει, ἤδη ἀπὸ τὸ 1864, τὴν καθολικὴ ψηφοφορία γιὰ τοὺς ἄνδρες.

Μὲ ἀφορμὴ ὅμως τὸ ἄρθρο 73 ποὺ συζητιέται στίς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1864 καὶ τὸ ὁποῖο ὁρίζει ὅτι :

«Τὰ καθήκοντα τοῦ βουλευτοῦ εἶναι ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ τοῦ ἐμίσθου ὑπαλλήλου, ἐκτὸς τῶν ὀρισθησομένων ἐξαιρέσεων ἐν τῷ περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν νόμῳ· ὡσαύτως εἶναι ἀσυμβίβαστα τὰ τοῦ βουλευτοῦ καθήκοντα καὶ πρὸς τὰ τοῦ Δημάρχου»³.

ἀντιλαμβανόμαστε καὶ μία ἄλλη καινοτομία σὲ σχέση μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ δεδομένα, ποὺ ἔγκειται στὸ πρωτότυπο αἶτημα τῶν στρατιωτικῶν νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ πολιτεύονται⁴.

Ἡ συζήτηση στὴ συνέλευση θὰ περιστραφεῖ κατὰ κύριο λόγο γύρω ἀπὸ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς, οἱ ὁποῖοι θὰ προσπαθήσουν μὲ κάθε τρόπο νὰ διαχωρίσουν τὴ θέση τους ἀπὸ τοὺς πρώτους. Οἱ προτεινόμενες τροπολογίες καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογία ποὺ θ' ἀκουσθοῦν ἔχουν σὰ στόχο τὴ θεσμικὴ κατοχύρωση τοῦ δικαιώματος τῶν στρατιωτικῶν νὰ λαμβάνουν δίχως περιορισμοὺς μέρος στίς βουλευτικὲς ἐκλογές. Ἀπὸ τὴν πορεία τῆς συζήτησης, συμπεραίνουμε ὅτι στὴν οὐσία δὲν ὑπάρχει ἀντίρρηση ἐκ μέρους τῆς συνέλευσης ὡς πρὸς τὴ συμμετοχὴ, αὐτὴ καθαυτὴ, τῶν στρατιωτικῶν ἀλλὰ ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὸν συμβι-

3. *Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς Συνελεύσεως*, συνεδρίασις 332/2 Ὀκτωβρίου 1864, σ. 618.

4. Μένει νὰ μελετηθεῖ ὡς ποῖο βαθμὸ εἶναι πρωτότυπο συγκρινόμενο μὲ τοὺς ἀντίστοιχους θεσμοὺς ἄλλων χωρῶν.

βασμό του αξιώματος του βουλευτή και του εν ενεργεία αξιωματικού, ενώ για τους δημοσίους πολιτικούς υπαλλήλους ή συνέλευση εκφράζεται αρνητικά.

Ἡ ἐπιχειρηματολογία θὰ περιστραφεῖ γύρω ἀπὸ τοὺς κύριους ἄξονες τῆς ἰσότητος τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἑλλήνα πολίτη καὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ δημοσίου υπαλλήλου. Ὑπερασπίζοντας τὴν καθιέρωση τῆς ἰσότητος ἀπέναντι στοὺς νόμους, ὁ στρατιωτικὸς Ζατουνίτης θὰ πεῖ:

«Τὸ ἄρθρον ἐν τῷ νομοσχεδίῳ ὅπως ἔχει, ἂν μείνῃ, κεῖται εἰς τὰς χεῖρας ἐκάστης κυβερνήσεως νὰ τὸ ἐρμηνεύσῃ, καὶ ἐφαρμόσῃ κατὰ τὸ ἀρεστὸν αὐτῇ, αὐτὸ εἶναι πνεῦμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὀρμώμενοι οἱ συντάκται τοῦ σχεδίου ἠθέλησαν ἵνα μὴ ἀφήσωσι νὰ παρίστανται εἰς τὸ σῶμα τῆς Βουλῆς καὶ ἀξιωματικοί, οἱ ὅποιοι εἶναι καὶ πολῖται, διότι ἐὰν ἀρνηθῇτε εἰς τὸν στρατιώτην τὴν ιδιότητα τοῦ πολίτου, πρέπει νὰ τὴν ἀρνηθῇτε εἰς τὸν ἐαυτὸν σας, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ γένῃ τις στρατιώτης, ἐὰν δὲν εἶναι πολίτης· καὶ οὐχὶ ἀπλῶς πολίτης, ἀλλὰ χρηστός, ἠθικός, ἐνάρετος πολίτης, ἄλλως οὐδέποτε ἀπολαμβάνει τῆς τιμῆς νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀξιωματικοῦ. Βλέπετε λοιπὸν, ὅτι καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ εἶναι πολῖται»⁵.

Ὅσο γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἐὰν ὁ στρατιωτικὸς εἶναι δημόσιος υπάλληλος, μέσα στοὺς πλαίσιοι υπεράσπισης τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγεσθαι θ' ἀκουσθοῦν διάφορες ἀπόψεις· μεταξὺ ἄλλων ἡ ἄποψη τοῦ στρατιωτικοῦ Σουῖδα:

«...Τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἀποκλείει τοὺς στρατιωτικοὺς υπαλλήλους, ἐνῶ οἱ στρατιωτικοὶ δὲν εἶναι υπάλληλοι, ἀλλὰ ἐπαγγελματίαι, ὅπως ὁ δικηγόρος, ὁ ἱατρὸς καὶ πᾶς ἄλλος. Εἶναι ἕνας ἐπιστημονικὸς σολοικισμὸς νὰ τὸν καλῇτε υπάλληλον, ἐνῶ δὲν εἶναι. Ἡ στρατιωτικὴ ιδιότης εἶναι καθαρὸν ἐπάγγελμα.

Σαράβας: Δὲν εἶναι δημόσιος υπάλληλος;

Σουῖδας: Ὅχι (θόρυβος). Διὰ τὸ ν. Σαράβα, θέλετε νὰ ἀποκλείσῃτε τοὺς υπαλλήλους ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσέρχονται εἰς τὰ κοινοβούλια; διὰ νὰ μὴ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν; ὅταν ὁ δικαστὴς εἶναι ἰσόβιος, ποίαν ἀνάγκην ἔχει;

Αὐτὸ δὲ τὸ μειονέκτημα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἕνας υπάλληλος ἀπέναντι τῶσιν ἄλλων πλεονεκτημάτων, εἶναι μηδέν, τοσοῦτω περισσότερον, καθόσον βλέπω μὲ εὐχαρίστησιν μου ἀπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως, ὅτι καὶ ἡ ἐξουσία δὲν θέλει νὰ ἐπηρεάσῃ τοὺς υπαλλήλους καὶ οἱ υπάλληλοι δὲν ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀπόδειξις εἶναι καὶ ἡ Συνέλευσις, διότι ὑπάρχουν καὶ συμπολιτευόμενοι καὶ ἀντιπολιτευόμενοι υπάλληλοι καὶ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί.

5. Ὑπόμνημα Ἐφημερίδας τῆς Συνελεύσεως, συνεδρίασις 332/2 Ὀκτωβρίου 1864, σ. 619.

Ἰδοὺ λοιπόν, ὅτι μένουν ἀνεπηρέαστοι καὶ ὅτι τοῦτο δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν γενικὴν ἀρχήν, ὅτι πρέπει νὰ ἐξαιρέσωμεν τοὺς ὑπαλλήλους, πολὺ δὲ περισσότερον ὡς πρὸς τοὺς στρατιωτικούς, οἱ ὁποῖοι ἀπέδειξαν ἀρκετὸν χαρακτήρα πολιτικῆς πεποιθήσεως. Οὐδεὶς ἀπέβλεψε εἰς πρόσωπα ἀλλὰ εἰς ἀρχάς. Δὲν ἤμπορεῖτε λοιπόν διὰ τὸν λόγον τοῦ ὅτι ὡς στρατιωτικὸς δύναται νὰ ἐπιρρασθῇ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν νὰ τῷ ἀποκλείσῃτε τὸ τιμαλφέστερον δικαίωμα, διότι ὡς στρατιώτης εἶναι καὶ πολίτης. Ἐξ ἄλλου μέρους γινώσκετε, ὅτι ὁ στρατὸς αὐτὸς παρέσχεν εἰς τὸ ἔθνος ἀπείρους ἐκδουλεύσεις, δὲν εἶναι δίκαιον λοιπόν, ὅτι ὁσάκις ἡ Πατρίς ἔχει ἀνάγκην τοῦ στρατοῦ νὰ τῷ ζητῇ βοήθεια, καὶ ὁσάκις ὁ στρατὸς ἔχει πλεονέκτημά τι νὰ ζητῇ νὰ τὸ ἀφαιρέσῃ καὶ μάλιστα μίαν Συνέλευσιν, ἣτις ἦλθεν ὕστερον ἀπὸ μίαν μεταβολήν, τῆς ὁποίας τὴν πρωτοβουλίαν εἶχεν ὁ στρατὸς, καὶ δὲν πιστεύω ὅτι οἱ ἐντιμοὶ συνάδελφοί μου θὰ λησμονήσουν τὸ χρέος τὸ ὁποῖον ἔχουν πρὸς τὸν στρατόν, καθὼς καὶ ὁ στρατὸς ποτὲ δὲν ἐλησμόνησε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα του χρέος...»⁶.

Νομίζω, ὅτι τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ τῆς ὁμιλίας τοῦ Σουΐδα, συνοψίζει πολὺ καλὰ καὶ καθαρὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴ νοοτροπία τῶν στρατιωτικῶν ἀπέναντι στὴν Πολιτεία—Πατρίδα. Ἡ υπεράσπιση—ἀπολογία μιᾶς ἠθικῆς καὶ ὀρθῆς στάσης ἐκ μέρους τοὺς προϋποθέτει ἀνταλλάγματα. Ἡ ἀνταμοιβὴ εἶναι ὑποχρέωσις τῆς Πατρίδας, διότι ἡ ἐκπλήρωση τῶν καθηκόντων τοῦ στρατοῦ θεωρεῖται ἐκδούλευσις. Ὁ στρατὸς, ὄργανο τοῦ Κράτους, τοποθετεῖ τις σχέσεις του μὲ τὸ Κράτος σ' ἓνα ἐπίπεδο ἀνταλλακτικῆς ἀξίας· οἱ ὑπηρεσίες του προσφέρονται σὰν ἐμπόρευμα—ἐκδούλευσις. Ἄρα, δὲν εἶναι μόνον ἓνα ἐκτελεστικὸ ὄργανο μὲ τὴ στενὴ σημασία τοῦ ὄρου, ἀλλὰ ἀποφασίζει καὶ μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει καταστάσεις ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὰ συμφέροντά του, ὅταν τύχει νὰ ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας.

Παράλληλα μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι δικαιολογημένα ἀπασχολεῖ τὴν συνέλευση τὸ πρόβλημα τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, τῶν ὁποίων ὁ υπερδιογκωμένος ἀριθμὸς καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ τους θέση (ἡ μονιμότητα τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων θεσπίστηκε μόνον τὸ 1911) ἀποτελοῦν πρόβλημα, τόσο γιὰ τὴ λειτουργία τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν, ὅσο γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐπιρροή· εἴτε θετικὴ εἴτε ἀρνητικὴ ποὺ ἦταν σὲ θέσιν ν' ἀσκήσουν ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποστοῦν. Τὰ γενεσιουργὰ αἷτια καθὼς καὶ οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς κατάστασης, ποὺ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν διεξοδικὰ ἐδῶ, εἶναι ποικίλα καὶ σύνθετα⁷.

6. Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς Συνελεύσεως, συνεδρίασις 332/2 Ὀκτωβρίου 1864, σ. 627.

7. Βλ. Κ. Τσουκαλᾶ, «Τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς πελατείας στὴν Ἑλλάδα τοῦ 19ου αἰῶνα», στὸ *Κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς δυνάμεις στὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα «Ἐξάντας» 1977, σ. 75 - 112.

Ἐκεῖνο ποῦ μποροῦμε νὰ σημειώσουμε εἶναι ὅτι οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες τοῦ νεαροῦ ἀστικοῦ κράτους ἦταν γιὰ ἓνα πολὺ μεγάλο διάστημα, μέχρι τὴν οὐσιαστικὴ ἐκβιομηχάνιση τῆς χώρας, ἡ μόνη διέξοδος ἐργασίας γιὰ τὸν ὑποαπασχολούμενο ἀγροτικὸ πληθυσμό. Τὸ γεγονὸς αὐτό, ποῦ ἐξηγεῖ ἐν μέρει τὸν ὄγκο τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ στρώματος τῶν ὑπαλλήλων, καθὼς καὶ ἡ ρευστότητα τῆς κοινοβουλευτικῆς ζωῆς, οἱ πρόσκαιρες πολιτικὲς συμμαχίες, ὅχι τόσο σὲ ἐπίπεδο ἀρχῶν ἀλλὰ προσώπων, οἱ προσωπικὲς ἐξαρτήσεις ἀπὸ κομματάρχες καὶ γενικὰ τὸ ὑπερβολικὰ ἀναπτυγμένο καὶ ἐπιτηδευμένο σύστημα τῆς βουλευτοκρατίας, ἀποτελοῦν παράγοντες καθοριστικοὺς ὅσον ἀφορᾷ τὶς πολιτικὲς τοποθετήσεις καὶ μετακινήσεις τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων.

Στὴ συνέλευση δὲ θὰ ὑπάρξει οὐσιαστικὴ ὑποστήριξη τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων· μόνον ὁ βουλευτὴς Ἡλιόπουλος θὰ τολμήσει νὰ παραπονεθεῖ:

«Κύριοι πληρεξούσιοι, ἂν καὶ βλέπω τὴν Συνέλευσιν σχηματίσασαν πεποίθησιν κατὰ τῶν πτωχῶν ὑπαλλήλων, μολαταῦτα ἐπιχειρῶ νὰ ὑπερασπισθῶ αὐτούς· διότι πολλὰκις εἰς τὴν Συνέλευσιν ἐρρέθησαν τόσα καὶ τόσα κατὰ τῶν δυστυχῶν αὐτῶν ὄντων τῆς κοινωνίας. Πρόκειται περὶ οἰκονομίας; εἰς τὴν ράχιν τῶν ὑπαλλήλων γίνεται· πρόκειται περὶ ἐκλογῆς; εἰς τὴν ράχιν τῶν ὑπαλλήλων ῥίπτεται· διατὶ αὐτὴ ἡ δυσμένεια τοῦ ἔθνους; μήπως αὐτοὶ δὲν εἶναι Ἕλληνες; δὲν εἶναι συγγενεῖς σας, δὲν εἶναι συνεπαρχιωτὴς σας ἢ εἶναι Βεδουῖνοι;

Λοιδωρῆκης: «Εἶναι κηφῆνες, δι' αὐτὸν τὸν λόγον»⁸.

Στὴ συνέχεια τῆς συζήτησης, καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ὁποίας οἱ διάφοροι ὁμιλητὲς ἐξαίρουν τὰ προτερήματα καὶ τὶς ἱκανότητες τῶν στρατιωτικῶν, ὁ Ἡ. Πετιμεζᾶς ἀφοῦ διακηρύξει ὅτι ὁ στρατιωτικὸς δὲν εἶναι δημόσιος ὑπάλληλος, ἀλλὰ ὅτι ἐκπληρώνει στὴν κοινωνία μία εἰδικὴ καὶ ἐξέχουσα ἀποστολή, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ συνέχιση τῆς μισθοδοσίας τοῦ στρατιωτικοῦ ἀπὸ τὸ δημόσιο, ὅταν αὐτὸς βρεθεῖ γιὰ κάποιο λόγο ἐκτὸς ὑπηρεσίας, τὸν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὸ δημόσιο ὑπάλληλο, θὰ πεῖ σὲ τόνο προειδοποιητικό, ἔχοντας πλήρη ἐπίγνωση τῆς δύναμης τοῦ στρατοῦ:

«... Σᾶς εἶπον ὅτι πρέπει νὰ ὀδηγήσῃ τὴν ἀπόφασίν σας ἡ φρόνησις ἢ πολιτικὴ, διότι συλλογισθῇτε ὅτι ἡ τάξις τοῦ στρατιωτικοῦ δὲν εἶναι ἀπομονωμένον τι, παρουσιάζει ἐν σῶμα συγκεντρώσεως ἀτόμων, ἐν σῶμα ἐπικίνδυνον τοσοῦτον κατὰ τῆς πολιτείας, ὅσον ἐστάθῃ καὶ κατὰ τοῦ Ὁθωνος, τὸν ὁποῖον ἔρριψεν.

Τινές: Κατὰ τῆς πολιτείας;

8. Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς Συνελεύσεως, συνεδρίασις 332/2 Ὀκτωβρίου 1864, σ. 621.

Πετιμεζᾶς: Αὐτὸ εἶναι ἡ πεποιθήσις μου, ὀφείλω νὰ τὸ εἶπω, δὲν τὸ λέγω ἵνα σᾶς φοβίσω, τὸ λέγω ὡς μίαν περιπτώσιν, τὴν ὁποίαν πᾶς πολίτης σκεπτόμενος περὶ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων ὀφείλει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν. Ἦλθετε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου καὶ μᾶς ἀναφέρατε στάσεις (θόρυβος), μίαν τάξιν, ἡ ὁποία κρατεῖ τὰ ὅπλα καὶ τὰ κρατεῖ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἡ Συνέλευσις φρονίμως σκεπτόμενη, πρέπει νὰ τὴν λάβῃ ὑπ' ὄψιν (θόρυβος) ἐκδόσατε ὅποιανδήποτε ἀπόφασιν, ἐγὼ ὡς πολίτης τὴν στιγμὴν ταύτην ἔχω καθήκον νὰ φέρω τὰς σκέψεις ταύτας εἰς γνώσιν τῆς Συνελεύσεως καὶ αποφασίσαιτε ὅπως θέλετε, σᾶς λέγω ὅμως ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀπομονώσητε, νὰ τὴν ἀπομακρύνῃτε ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, ἐν ᾧ καὶ ὁ τύπος πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τὴν ἐπεκαλέσθη. Εἶπετε ὅτι ὁ στρατιώτης δὲν πρέπει νὰ βουλευέται πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας. Σᾶς λέγω λοιπόν, ὅτι πρέπει νὰ δώσητε καὶ εἰς τὸν στρατὸν τὰ δικαίωματα αὐτά, νὰ ἔρχεται νὰ βουλευέται, νὰ γνωρίζῃ καὶ αὐτὸς τί γίνεται ἐντὸς τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, διότι ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτοῦ ψηφίζονται νόμοι ἐνίοτε ὄντες ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν τύχην του, ἐπομένως πρέπει νὰ τοῦ δώσητε τὸ δικαίωμα νὰ ᾔναι ἐν γνώσει τῶν νόμων αὐτῶν καὶ μὴ θελήσῃτε νὰ τὸν ἀποχωρήσητε ἀπὸ τὴν πολιτείαν, διότι νομίζω δὲν εἶναι συμφέρον. . .)⁹.

Ἡ Συνέλευσις θὰ πεισθεῖ καὶ σιωπηρὰ ἀποδεχόμενη τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι γιὰ τοὺς στρατιωτικούς, ὡς ἐξαίρεση στὸ συνταγματικὸ ἄρθρο, θ' ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἐπὶ μέρους θεσμοθέτηση τῆς διαθεσιμότητας ἀπὸ τὴν ἐνεργητικὴ ὑπηρεσία τῶν ἐκλεγμένων στρατιωτικῶν βουλευτῶν, τὴν χρονικὴ διάρκειά τῆς ἄδειας τοὺς λόγῳ ὑποψηφιότητος καὶ τὸ βασικὸ κορπορατίστικο αἶτημα, τὸ αἶτημα γιὰ ἐξασφάλισιν τῶν προβιβασμῶν στὸ στράτευμα ἐνόσω οἱ ἐκλεγμένοι στρατιωτικοὶ πληροῦν τὰ βουλευτικὰ τοὺς καθήκοντα. Κατοχυρώνονται δηλαδὴ οἱ προβιβασμοὶ κατ' ἀρχαιότητα βαθμοῦ, ὅχι ὅμως καὶ κατ' ἐκλογὴν, βασικὴ προϋπόθεσις γιὰ τὴν λειτουργία τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας καθὼς καὶ γιὰ τὴν μισθοδότηση, καθ' ὅτι ὁ μισθὸς ἀκολουθεῖ κλιμακωτὰ τὴν ἱεραρχία.

Ἡ τελικὴ μορφή τοῦ ἄρθρου τοῦ Συντάγματος τοῦ 1864, ἀποτέλεσμα μιᾶς χαρακτηριστικῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς καὶ ἀντίληψης, θὰ εἶναι ἡ ἐξῆς:

«Τὰ καθήκοντα τοῦ βουλευτοῦ εἶναι ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ τοῦ ἐμμίσθου δημοσίου ὑπαλλήλου καὶ τὰ τοῦ δημάρχου, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιωματικοῦ. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκλέγονται, ἀλλ' ἐκλεχθέντες τίθενται εἰς διαθεσιμότητα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βουλευτικῆς περιόδου, καὶ διατελοῦσιν εἰς τοιαύτην κατάστασιν μέχρι τῆς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἀνακλήσεώς των.

9. Ἐπίσημος Ἐφημερὶς τῆς Συνελεύσεως, συνεδρίασις 332/2 Ὀκτωβρίου 1864, σ. 629.

Εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς χορηγεῖται ἐπὶ τῇ αἰτήσει αὐτῶν, ὑποχρεωτικῶς πέντε καὶ ἡμίσεως μηνῶν κανονικὴ ἄδεια ἀπουσίας ἕνα μῆνα πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐκλογῶν»¹⁰.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΩΝ ΕΠΕΤΗΡΙΔΩΝ

Σ' αὐτὸ τὸ δεύτερο μέρος θὰ ἤθελα νὰ παρουσιάσω καὶ νὰ ἀναλύσω τὰ στοιχεῖα τῶν στρατιωτικῶν ἐπετηρίδων.

Στὸν πρῶτο πίνακα ποὺ ἀκολουθεῖ (I), ἀναγράφονται οἱ συνολικοὶ ἀριθμοὶ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, κατὰ βαθμὸ ἱεραρχίας καὶ κατὰ χρονολογία. Ὁ πίνακας αὐτὸς καθὼς καὶ ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι ποὺ θ' ἀκολουθήσουν εἶναι βασισμένοι στὰ στοιχεῖα τῶν ἐπετηρίδων τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ τῶν ἐξῆς χρονολογιῶν: 1872, 1875, 1876, 1877, 1881, 1884, 1891, 1893 καὶ 1895. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἐπετηρίδων αὐτῶν καθορίστηκε ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία ἄλλων γιὰ τὴ συγκεκριμένη περίοδο τῆς Α' Συνταγματικῆς Βασιλείας· στὸ γεγονὸς αὐτὸ ὀφείλεται ἄλλωστε καὶ ἡ ἀσυνέχεια στὶς χρονολογίες¹¹.

Στὸ δεύτερο πίνακα (II) ἐκφράζεται τὸ ποσοστὸ τῶν ἀξιωματικῶν κάθε βαθμοῦ τῆς ἱεραρχίας σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατεύματος γιὰ κάθε ἀντίστοιχη ἐπετηρίδα. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι οἱ βαθμοὶ τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας εἶναι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐννέα (9) καὶ χωρίζονται ἀνὰ τρεῖς βαθμίδες: οἱ στρατηγοί, ἀντιστράτηγοι καὶ ὑποστράτηγοι ἀποτελοῦν τὰ ἀνώτατα στελέχη τοῦ στρατεύματος, τοὺς λεγόμενους ἀνώτατους ἀξιωματικούς, οἱ συνταγματάρχες, ἀντισυνταγματάρχες καὶ ταγματάρχες τοὺς ἀνώτερους, καὶ τέλος οἱ λοχαγοί, ὑπολοχαγοί, ἀνθυπολοχαγοὶ τοὺς κατώτερους ἀξιωματικούς τῆς ἱεραρχίας τοῦ στρατεύματος¹².

Μὲ τὴν πρώτη ματιὰ παρατηροῦμε ὅτι σὲ διάστημα περίπου μιᾶς εἰκοσιπενταετίας τὸ σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ αὐξάνεται ἀπόλυτα κατὰ δύομισις φορές (2 1/2). Ἐνῶ δηλαδὴ τὸ 1872 τὸ σύνολο ἀνέρχεται σὲ ἑπτακόσιους ἕναν ἀξιωματικούς, τὸ 1895 αὐξάνεται στὸν ἀριθμὸ τῶν χιλίων ὀκτακοσίων πενήντα ἐννέα ἀξιωματικῶν. Ἐπίσης παρατη-

10. Α. Σβῶλος, *Τὰ ἐλληνικὰ συντάγματα 1822 - 1952*, Ἀθήνα «Στοχαστής» 1972, σ. 137.

11. Οἱ ἐπετηρίδες αὐτὲς βρίσκονται στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς μὲ τὴν ἐνδειξη (ΙΑ 3 ΣΤΔ). Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου καθὼς καὶ ἡ Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ δὲν τὶς εἶχαν. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Δ.Ι.Σ. ὑπάρχουν, καὶ εἶναι σημαντικά, ἀπὸ τὸ 1897 καὶ μετὰ. Ὅσο γιὰ τὶς ἐπετηρίδες τοῦ Ναυτικοῦ, ὑπάρχουν μόνον ἀπὸ τὸ 1954 καὶ μετὰ. Φαίνεται ὅτι τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ναυτικοῦ καταστράφηκαν στὸν Πόλεμο.

12. Οἱ πίνακες ποὺ ἀκολουθοῦν παραθέτονται ἀναλυτικά, ὥστε νὰ διευκολυνθοῦν ὅσοι ἐνδιαφέρονται εἰδικώτερα γιὰ τὸ θέμα.

ΠΙΝΑΚΑΣ I.

Συνολικῶν ἀριθμῶν ἀξιωματικῶν κατὰ βαθμὸ ἱεραρχίας καὶ ἀνὰ χρονολογία (α)

	1872	1875	1876	1877	1881	1884	1891	1893	1895
στρατηγοὶ	1	—	—	—	—	—	—	—	—
ἀντιστράτηγοι	1	1	1	—	—	1	1	1	1
ὑποστράτηγοι	3	3	4	3	6	5	5	5	4
συν/τάρχες	10	9	8	8	23	25	41	42	43
ἀντι/τάρχες	1	31	36	35	73	75	63	65	66
ταγματάρχες	48	50	55	49	81	130	141	143	150
λοχαγοὶ	200	196	204	210	304	325	406	405	428
ὑπολοχαγοὶ	223	226	225	220	206	319	446	445	453
ἀνθυπολοχαγοὶ	214	258	237	249	340	674	796	853	714
σύνολο	701	774	770	774	1033	1554	1899	1959	1859

α. Οἱ συνολικοὶ αὐτοὶ ἀριθμοὶ ἀναφέρονται σὲ ὅλα τὰ ὅπλα ἢ σώματα, χωρὶς διάκριση. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἑξῆς :

Γενικοὶ ἐπιτελεῖς

Χωροφυλακὴ

Πεζικὸ

Μηχανικὸ

Πυροβολικὸ

Υγειονομικὸ

Οἰκονομικὸ

Ἱππικὸ

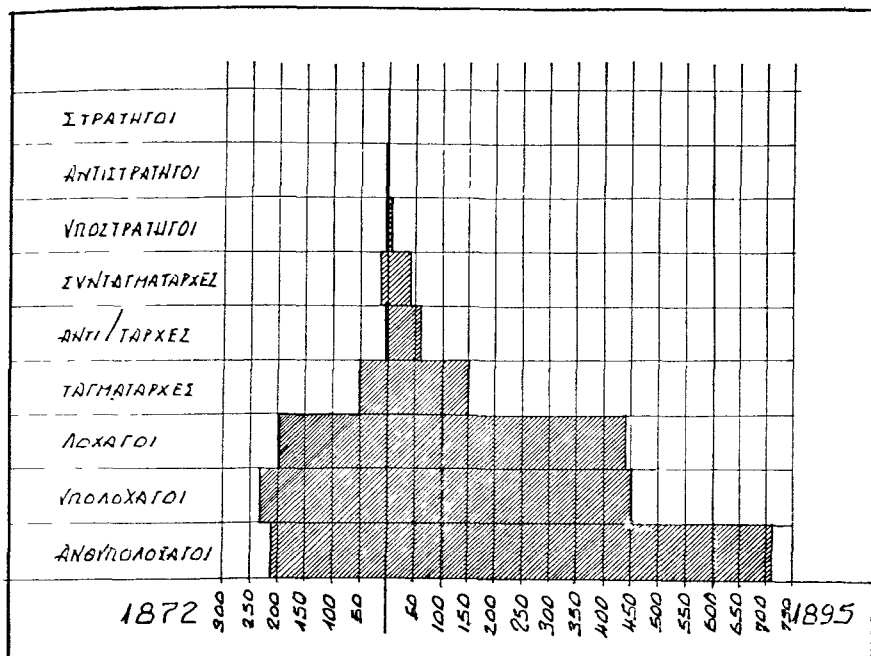
ΠΙΝΑΚΑΣ II.

Ποσοστῶν ἀξιωματικῶν κατὰ βαθμὸ ἱεραρχίας σὲ σχέση μετὰ τὸ σύνολο τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατεύματος.

%	1872	1875	1876	1877	1881	1884	1891	1893	1895
στρατηγοὶ	0,14	—	—	—	—	—	—	—	—
ἀντιστράτηγοι	0,14	0,12	0,13	—	—	0,06	0,05	0,05	0,05
ὑποστράτηγοι	0,43	0,39	0,52	0,39	0,58	0,32	0,26	0,25	0,22
συν/τάρχες	1,43	1,16	1,04	1,03	2,22	1,60	2,16	2,14	2,31
ἀντι/τάρχες	0,14	4,00	4,68	4,52	7,06	4,82	3,31	3,32	3,55
ταγματάρχες	6,85	6,46	7,14	6,33	7,84	8,36	7,42	7,30	8,07
λοχαγοὶ	28,53	25,32	26,50	27,13	29,43	20,91	21,38	20,68	23,02
ὑπολοχαγοὶ	31,81	29,20	29,22	28,42	19,94	20,52	23,49	22,71	24,37
ἀνθυπολοχαγοὶ	30,53	33,33	30,78	32,17	32,91	43,37	41,91	43,53	38,41
σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100

ροῦμε ὅτι οἱ κατώτεροι βαθμοὶ εἶναι αἰσθητὰ διογκωμένοι σὲ σχέση με τοὺς ἀνώτερους καὶ ἀνώτατους, φαινόμενο πού ἰσχύει ἀναλογικὰ γιὰ ὅλες τὶς χρονολογίες τῶν διαθέσιμων ἐπετηρίδων. Κατασκευάζοντας ἐνδεικτικὰ τὴν πυραμίδα τῆς ἱεραρχίας δύο χρονολογιῶν, συμπεραίνουμε ὅτι ἡ δομὴ καὶ ἡ σύνθεση τοῦ στρατεύματος δὲν ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ πρότυπο τῆς κλασικῆς πυραμίδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ III. Πυραμίδα βαθμῶν ἱεραρχίας

Μποροῦμε ὅμως νὰ μετρήσουμε καλύτερα καὶ ν' ἀναλύσουμε τὴ διόγκωση τοῦ σώματος τῶν ἀξιωματικῶν στὸ στράτευμα βγάζοντας τὴ συνολικὴ ποσοστιαία αὐξηση ἀνάμεσα στὶς χρονολογίες πού διαθέτουμε· καὶ ἔπειτα διαιρώντας αὐτὸ τὸ μέγεθος μετὸ ἐνδιάμεσο χρονικὸ διάστημα, θὰ ἔχουμε τὸ μέσον ὄρο αὐξησης ἀνὰ χρόνον, πού εἶναι καὶ τὸ ἐνδεικτικὸ μέγεθος (βλ. πίνακα IV).

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι ἡ αὐξηση συντελεῖται στὸ τέλος τῆς δεκαετίας 1870 καὶ στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1880, κυμαίνεται δὲ ἀπὸ 8,36% μέχρι 16,81%.

Ἡ περίοδος αὕτὴ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν συνειδητοποίηση τῆς ἀναγκαιότητος ἑνὸς στρατεύματος πού νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνταπεξέλθει στὶς ἀνάγκες μιᾶς ἐμπόλεμης κατάστασης.

Ἡ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, πού ὑπογράφηκε τὸ 1878 καὶ πού ἀφοροῦσε ἄμεσα τὸ διαμελισμὸ τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου, ἐντείνει καὶ συστηματοποιεῖ τὶς ἀνησυχίες ὡς πρὸς τὸ ἐθνικο-συννοριακὸ πρόβλημα τῆς χώρας, πού παραμένει ἄλυτο ἤδη ἀπὸ τὴν συγκρότηση τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους στὰ 1828. Ὁ βασικὸς αὐτὸς παράγοντας καθὼς καὶ τὰ μεταρρυθμιστικὰ μέτρα σὲ σχέση μετὰ τὴν ὀρθολογιστικὴ λειτουργία τοῦ νεοελληνικοῦ ἀστικοῦ κράτους, πού προσπάθησε νὰ ἐφαρμόσει ὁ Χ. Τρικούπης, ἔχουν

ΠΙΝΑΚΑΣ IV.

Χρονολογία	Συνολικὴ ποσοστιαία αὔξηση %	Μέσος ὁρος αὔξησης ἀνὰ χρόνον %
1872 - 75	10,41	3,47
1875 - 76	—0,52	—0,52
1876 - 77	0,52	0,52
1877 - 81	33,46	8,36
1881 - 84	50,44	16,81
1884 - 91	22,20	3,17
1891 - 93	3,16	1,58
1893 - 95	—5,10	—2,55

σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀναδιοργάνωση κυρίως τοῦ στρατοῦ. Μὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ ἄλλωστε, θεσπίζεται τὸ 1879 ἡ καθολικὴ στράτευση¹³, προωθοῦνται νέοι διοργανισμοὶ γιὰ τὸ στράτευμα καὶ καλοῦνται ἐπισήμως ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησις οἱ γαλλικὲς στρατιωτικὲς ἀποστολὲς τοῦ λοχαγοῦ Du Martray τὸ 1881 καὶ τοῦ στρατηγοῦ Vosseur τὸ 1886, μὲ σκοπὸ νὰ συμβουλευθοῦν καὶ νὰ ἐκπαιδεύσουν τοὺς Ἕλληνας στρατιωτικούς, ἔχοντας ὡς βάση τὸ πρότυπο τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.

Ἐκεῖνο πού εἶναι σημαντικὸ, καὶ πού στάθηκε μάλιστα ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν παράθεση ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων, εἶναι τὸ πρόβλημα τῶν στρατιωτικῶν πού πολιτεύονται καὶ ἀποτελοῦν μέλη τοῦ Κοινοβουλίου, αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ καὶ ὄχι μόνο νομοθετικοῦ σώματος. Πόσοι, πῶς, ποιοὶ καὶ γιατί, ποῖο ρόλο παίζουν, σὲ ποιά κόμματα προσκολλοῦνται, ποιά συμφέροντα ἐκπροσωποῦν, κατὰ πόσον καὶ ποιὲς πιέσεις ἀσκοῦν στὴν Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων. Ἐρωτήματα σημαντικὰ, πού δυστυχῶς δὲν μποροῦν ν' ἀπαντηθοῦν ὅλα ἐδῶ, κυρίως λόγω ἑλλειψῆς στοιχείων καὶ ὕλικου.

Παρ' ὅλα αὐτά, τὰ σχετικὰ περιορισμένα στοιχεῖα τῶν ἐπετηρίδων, πού κατὰ κανόνα παραθέτουν:

α) Ὁνοματεπώνυμο

13. Ὑποχρεωτικὴ θητεία γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἄνδρες ἀπὸ 20—40 ἐτῶν/κατάργηση τῆς ἀντικατάστασης τῶν κληρῶν.

β) Έτος γεννήσεως (όρισμένες αναγράφουν τον τόπο)

γ) Τρόπο κατάταξης/ήμερομηνία κατάταξης

δ) Ήμερομηνίες και βαθμούς προβιβασμών

προσφέρονται για όρισμένες έπεξεργασίες και μερικά συμπεράσματα.

Στόν παρακάτω πίνακα (V) περιέχονται οί αριθμοί των πολιτευόμενων στρατιωτικών που αναφέρονται στις έπετηρίδες (έν διαθεσιμότητι ή βουλευταί), κατά βαθμό ιεραρχίας τις αντίστοιχες αναφερόμενες χρονολογίες.

ΠΙΝΑΚΑΣ V.

Αριθμοί πολιτευομένων στρατιωτικών κατά βαθμό ιεραρχίας ανά χρονολογία (α)

Βαθμοί	1872	1875	1876	1877	1881	1884	1891	1893	1895
στρατηγοί	—	—	—	—	—	—	—	—	—
άντιστράτηγοι	1	1	1	—	—	—	—	1	—
ύποστράτηγοι	1	1	2	1	2	3	1	2	1
συν/τάρχες	1	4	1	1	5	6	3	2	8
άντι/τάρχες	—	4	5	5	1	2	2	3	7
ταγματάρχες	2	4	6	5	2	6	5	5	6
λοχαγοί	10	11	9	10	4	7	1	5	2
ύπολοχαγοί	5	4	2	1	—	2	—	1	6
άνθυπολοχαγοί	—	—	1	1	—	—	—	1	—
σύνολο	20	29	27	25(β)	14	26	12	20	30

α. Για τους βαθμούς Ίππικου, Χωροφυλακής, Ύγειονομικού έχει γίνει ίσοβαθμία με την ιεραρχία του Πεζικού.

β. Στο σύνολο αυτό έχει προστεθεί ό Α. Μαυρομιχάλης (ύπουργός Στρατιωτικών), που φέρεται χωρίς ένδειξη βαθμού.

Θά πρέπει νά σημειωθεί έδω ότι σέ κάθε έπετηρίδα, έκτός από τις χρονιές 1876 και 1877, άντιστοιχεί και ένα ανανεωμένο κοινοβούλιο, δεδομένου ότι βουλευτικές έκλογές έγιναν διαδοχικά στις έξής ήμερομηνίες:¹⁴

9 Μαρτίου	1872	19 Απριλίου	1885
Φεβρουαρίου	1873	16 Ίανουαρίου	1887
5 Ίουλίου	1874	26 Οκτωβρίου	1890
30 Ίουλίου	1875	15 Μαΐου	1892
5 Οκτωβρίου	1879	28 Απριλίου	1895
1 Ίανουαρίου	1882		

Κατά συνέπεια βλέπουμε ότι μόνον οί χρονιές 1876 και 1877, όπου έπαναλαμβάνονται αριθμοί και όνόματα πολιτευόμενων στρατιωτικών που προκύπτουν από τις έκλογές του 1875, θά μπορούσαν νά βάλουν κάποιον

14. D. Dakin, *The Unification of Greece 1770 - 1923*, Λονδίνο 1972, σ. 306 - 310.

πρόβλημα με τις αυξομειώσεις που παρουσιάζουν. Κοιτώντας όμως από κοντά τους αριθμούς, βλέπουμε ότι αυτές οφείλονται είτε σε προβιβασμούς προσώπων είτε σε αποστρατεύσεις λόγω όριου ηλικίας.

Σύμφωνα με τους συνολικούς αριθμούς των πολιτευόμενων στρατιωτικών τό:

1872	σὲ σύνολο	190	βουλευτικῶν	ἐδρῶν	ἀντιπροσωπεύουν	10 %
1875	»	190	»	»	»	15 %
1876	»	190	»	»	»	14 %
1877	»	190	»	»	»	13 %
1881	»	207	»	»	»	7 %
1884	»	245	»	»	»	11 %
1891	»	150	»	»	»	8 %
1893	»	207	»	»	»	10 %
1895	»	207	»	»	»	14 %

Νομίζω ότι τὸ ποσοστὸ τῶν πολιτευομένων, τὸ ὁποῖο κυμαίνεται ἀπὸ 7 - 15 %, εἶναι ἄρκετὰ μεγάλο αὐτὸ καθαντό. Βέβαια καθὼς δὲν γνωρίζουμε τὴ σύνθεση τοῦ κοινοβουλίου, τὴν ἀντίστοιχη ἐκπροσώπηση ἄλλων κλάδων, ἐπαγγελμάτων κλπ. δὲν μποροῦμε νὰ βγάλουμε ἀξιόλογα ἀναλογικὰ καὶ συγκριτικὰ συμπεράσματα. Παρ' ὅλα αὐτὰ, κάνοντας ἓνα χοντρικὸ προσεγγιστικὸ ὑπολογισμό, βλέπουμε ὅτι τὸ ποσοστὸ τῶν ἀξιωματικῶν στὸ συνολικὸ ἀνδρικό πληθυσμὸ τῆς χώρας ἄνω τῶν 20 ἐτῶν¹⁵ δὲν ὑπερβαίνει ὅπωςδῆποτε τὸ 1 % (καὶ βρίσκεται ἴσως πιὸ κοντὰ στὸ 0,2 - 0,5 %). Ἐὰν συγκρίνουμε τώρα τὰ δύο ποσοστά, δηλ. τὸ ποσοστὸ τῶν πολιτευόμενων στρατιωτικῶν στὸ σύνολο τῆς Βουλῆς καὶ τὸ ποσοστὸ τοῦ σώματος τῶν ἀξιωματικῶν στὸ σύνολο τοῦ ἀνδρικοῦ πληθυσμοῦ, ἐπιβεβαιώνεται καὶ στατιστικὰ μία σχετικὰ αὐτονόητη ὑπόθεση, δηλαδή ὅτι ὑπάρχει ἀναλογικὰ τεράστια ὑπερεκπροσώπηση τῶν ἀξιωματικῶν στὴ Βουλὴ¹⁶.

Στὸν πίνακα ἑξὶ ποὺ ἀκολουθεῖ (VI), παρουσιάζεται ἡ ποσοστιαία σύνθεση τῶν πολιτευόμενων στρατιωτικῶν κατὰ βαθμὸ γιὰ κάθε ἀντίστοιχη χρονολογία.

Στὰ ποσοστά αὐτὰ διαφαίνεται ἡ σύνθεση τῆς ἐκάστοτε κοινοβουλευτικῆς ὁμάδας τῶν στρατιωτικῶν, ὅπου ἡ ἀντιπροσώπηση τῶν ἀνώτερων καὶ κατώτερων ἀξιωματικῶν εἶναι σχετικὰ μόνο μεγαλύτερη ἀπὸ τοὺς ἀνώτατους. Τὸ ποσοστὸ τῶν ἀνώτατων ἀξιωματικῶν κυμαίνεται μεταξύ 10-3 % τῶν κατώτερων μεταξύ 75 - 26 % καὶ ἀκολουθεῖ μία προοδευτικὴ τάση μείωσης, ἐνῶ τῶν ἀνώτερων αὐξάνεται προοδευτικὰ ἀπὸ 15 - 70 %.

15. Στοιχεῖα Στατιστικῆς Ἑπετηρίδας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1972, σ. 24.

16. Ἡ ἀναλογικὰ μεγάλη συμμετοχὴ τῶν στρατιωτικῶν στὴν πολιτικὴ, φαίνεται ἴσως καὶ πιὸ ἔντονα, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι κατὰ τὴν περίοδο 1843 - 1910 τὸ 23% ὅλων τῶν ὑπουργῶν ἦταν ἢ εἶχαν ὑπάρξει στρατιωτικοί. Βλ. Keith Legg, *Politics in Modern Greece*, Stanford 1969, σ. 305.

Τὰ ποσοστά αὐτὰ ἔχουν τὴν τάση νὰ δείξουν μία σχετική ὑπεροχή τῶν κατώτερων βαθμῶν τοῦ στρατεύματος. Διαπιστώνουμε ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ ὑποψήφιου βουλευτῆ, ἡ πολιτική του ἀναγνώριση δὲν ἔχουν τόσο σχέση μὲ τὸν βαθμὸ καὶ τὴν ἱεραρχία ποὺ τὸν διακρίνει, ὅσο μὲ ἄλλους καθοριστικούς παράγοντες, ὅπως εἶναι ἡ οἰκογενειακὴ καταγωγή, οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ καὶ οἱ καταβολὲς ποὺ διαθέτει.

ΠΙΝΑΚΑΣ VI.

Ποσοστὸ πολιτευόμενων ἀξιωματικῶν κατὰ βαθμὸ ἀνὰ χρονολογία.

	1872	1875	1876	1877	1881	1884	1891	1893	1895
στρατηγοὶ	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ἀντιστράτηγοι	5	3,45	3,70	0	0	0	0	5	0
ὑποστράτηγοι	5	3,45	7,41	4,17	14,29	11,54	8,33	10	3,33
ἀνώτατοι	10	6, 9	11,11	4,17	14,29	11,54	8,33	15	3,33
συν/τάρχες	5	13,80	3,70	4,17	35,71	23,07	25	10	26,67
ἀντι/τάρχες	0	13,80	18,51	20,83	7,14	7,70	16,67	15	23,33
ταγματάρχες	10	13,80	22,22	20,83	14,28	23,08	41,67	25	20
ἀνώτεροι	15	41, 4	44,43	45,83	57,13	53,85	83,34	50	70
λοχαγοὶ ..	50	38	33,33	41,67	28,57	34,62	8,33	25	6,67
ὑπολοχαγοὶ	25	13,80	7,41	4,17	0	7,70	0	5	20
ἀνθυπολοχαγοὶ	0	0	3,70	4,17	0	0	0	5	0
κατώτεροι	75	51, 8	44,44	50,01	28,57	34,62	8,33	35	26,67

Ὅμως τὰ ποσοστά αὐτοῦ τοῦ πίνακα δὲν εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς ἐκπροσώπευσης τῆς ἱεραρχίας τῶν βαθμῶν τοῦ στρατεύματος, διότι δὲν παίρνουν ὑπόψη τὴ σύνθεση τῆς πυραμίδας ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ ἀφοροῦν μονάχα τοὺς πολιτευόμενους ἀξιωματικούς στὴ Βουλὴ. Γι' αὐτὸ εἶναι σκόπιμο νὰ ἐξετάσουμε τὰ ποσοστά τοῦ ἐπόμενου πίνακα ἐπὶ (VII), τὰ ὁποῖα ἐκφράζουν τὴν ἐκπροσώπευση τῶν πολιτευόμενων στρατιωτικῶν κάθε βαθμοῦ ξεχωριστὰ (χωρίζονται σὲ τρεῖς ὁμάδες) σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἴδιου βαθμοῦ ποὺ ἀνήκουν στὸ στράτευμα.

ΠΙΝΑΚΑΣ VII.

Πιθανότητα ἐκπροσώπευσης στὴ Βουλὴ κατὰ βαθμὸ καὶ κατὰ ἔτος (σὲ ποσοστά)

	1872	1875	1876	1877	1881	1884	1891	1893	1895
ἀνώτατοι	40	50	60	33,33	33,33	50	16,66	50	20
ἀνώτεροι	5,08	13,33	12,12	11,95	4,51	6,09	4,09	4	8,11
κατώτεροι	2,35	2,20	1,80	1,7	0,48	0,69	0,07	0,41	0,50
σύνολο	2,85	3,74	3,50	3,22	1,35	1,67	0,63	1,02	1,61

Ἡ ἀπάντηση λοιπὸν στὸ ἐρώτημα ἀποσαφηνίζεται, διότι μὲ αὐτὸν τὸν πίνακα ἀποδεικνύεται ἡ πραγματικὴ ὑπεροχὴ τοῦ ποσοστοῦ ἐκπροσώπευσης τῶν ἀνώτατων βαθμῶν τῶν ἀξιωματικῶν σὲ σχέση με τοὺς ἀνώτερους καθὼς ἐπίσης τῶν ἀνώτερων σὲ σχέση με τοὺς κατώτερους. Καὶ ὄχι μόνον ὑπάρχει μία ἄνοδος τῆς ἐκπροσώπευσης ὅσο ἀνεβαίνουμε τὴ στρατιωτικὴ ἱεραρχία, ἀλλὰ οἱ διαφορὲς εἶναι τόσο μεγάλες ποὺ καταντοῦν νὰ ἐκφράζουν ποιοτικὰ διαφορετικὰ πράγματα. Ἡ ἐκπροσώπευση τῶν κατώτερων εἶναι σχεδὸν ἀμελητέα καὶ μάλιστα ἔχει τὴν τάση νὰ ἐλαχιστοποιηθεῖ. Ἡ ἐκπροσώπευση τῶν ἀνώτερων χωρὶς νὰ εἶναι ἀμελητέα παραμένει ὡς ἓνα σημεῖο χαμηλὴ. Στὴν περίπτωσι ὅμως τῶν ἀνώτατων ἡ ἐκπροσώπευση εἶναι τόσο μεγάλη ποὺ ταυτίζεται οὐσιαστικὰ με συμμετοχὴ ἢ ἐμπλοκὴ στὴν πολιτικὴ ἐξουσία.

Τὸ πρόβλημα τώρα τίθεται ὡς ἑξῆς: τί καθορίζει τὴν συνήθεια τῶν στρατιωτικῶν νὰ πολιτεύονται καὶ ν' ἀποτελοῦν μέλη τῆς Βουλῆς; εἶναι ἄραγε τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι στρατιωτικοὶ καὶ πολιτεύονται σὰν τέτοιοι, ἢ ὄντας στρατιωτικοὶ καὶ μάλιστα ἀνώτατα στελέχη, εἶναι παράλληλα καὶ συγχρόνως μέλη μιᾶς ἄρχουσας τάξης, τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας;

Ὑποθέτω ὅτι ἡ μεγαλύτερη πιθανότητα ἐκπροσώπευσης τῶν ἀνώτατων στελεχῶν τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας, ἡ δυνατότητα ἄμεσης συμμετοχῆς τους στὴν πολιτικὴ ἐξουσία καθορίζονται κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ—ταξικὴ τους προέλευση. Καὶ αὐτὸ διότι ἡ ἡγεσία τοῦ στρατεύματος τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καθὼς καὶ ὁλόκληρο τὸν 19ο αἰῶνα, μέχρι τὴν ἐπανάστασι στὸ Γουδί τὸ 1909, ἀποτελεῖται ἀπὸ μία κοινωνικὴ «ἐλίτ». Τὴν ἀποτελοῦν βασικὰ γόνοι μεγάλων οἰκογενειῶν—τσακίων, ἀπόγονοι ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, κατὰ κανόνα μέλη τῆς λεγόμενης ἐλληνικῆς ἀστικῆς τάξης. Ἡ πρωταρχικὴ στρατιωτικὴ ιδιότητα τῶν ὀπλαρχηγῶν συμβάδισε καὶ διατηρήθηκε ὡς προνόμιο στὴν πορεία τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἐνταξίσεως τους στὴν ἄρχουσα τάξη. Κατὰ συνέπεια, οἱ διασυνδέσεις, ὁ ρόλος ποὺ ἔχουν νὰ παίξουν καὶ παίζουν, βρίσκονται σὲ ἄμεση συνάρτησι με τὰ κέντρα ἀποφάσεων τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας, ποὺ στὴν περίπτωσι τῆς Ἑλλάδας ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖο σύνολο, ἐκφρασμένο μέσα ἀπὸ τὸν ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ ρόλο τοῦ κοινοβουλίου.

Στὴν κατάστασι αὐτῇ, συντελεῖ καὶ πρωτοστατεῖ ἡ Στρατιωτικὴ Σχολὴ Εὐελπίδων, τῆς ὁποίας ἡ φύσις καὶ ἡ λειτουργία, ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ της στὸ Ναύπλιο τὸ 1828 ἀπὸ τὸν Ι. Καποδίστρια καὶ μέχρι τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, συντρέχουν στὸ σχηματισμὸ μιᾶς στρατιωτικῆς «ἐλίτ», κοινωνικὰ ὁμοιογενοῦς. Ἡ διαδικασία ἐπιλογῆς καὶ ἡ εἴσοδος τῶν μαθητῶν στὴ Σχολή, οἱ ὁποῖες κατὰ τὴ διάρκειά της Μοναρχίας ἐξαρτιόντουσαν ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἔγκρισι τοῦ Ὁθῶνα, γίνονταν κατὰ κανόνα πάνω σὲ κριτή-

ρια ταξικά και βέβαια οικονομικά, αφού τὰ απαιτούμενα δίδακτρα ἀνέρχονταν σὲ ὑπέρογκα ποσά¹⁷.

Παράλληλα ἐκεῖνο πὺ συμπεραίνουμε ἀπὸ τοὺς δύο προηγούμενους πίνακες εἶναι ὅτι τὰ ποσοστὰ ἐκπροσώπευσης τῶν στρατιωτικῶν ἔχουν τὴν τάση νὰ μειωθοῦν γύρω στὴ δεκαετία 1880 - 90. Νομίζω ὅτι ἡ μείωση αὐτὴ εἶναι ἄρρηκτα δεμένη μὲ τὰ μέτρα πὺ πῆρε ἡ κυβέρνησις Τρικούπη τὴν ἴδια ἐποχὴ. Τὰ μέτρα αὐτά, ἐντασσόμενα στὸ γενικώτερο πλαίσιο «ἐξυγίανσης» τῆς κρατικῆς λειτουργίας, ἔχουν σὰ στόχο τὸν περιορισμὸ τῆς πολιτικοποίησης καὶ κομματικοποίησης τοῦ στρατεύματος. Τὸ 1882, ὁ Χ. Τρικούπης, παρ' ὅλη τὴν ἀντίδραση τῶν στρατιωτικῶν, καταφέρνει νὰ ψηφίσει ἓνα νόμο πὺ ἔθετε τοὺς πολιτευόμενους ἀξιωματικοὺς σὲ ὑποχρεωτικὴ «συνταγματικὴ ἄδεια». Τέσσερα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1886 οἱ νόμοι ΑΤΠ' καὶ ΑΤΠΘ' ἀπαγόρευσαν τὴν προσμέτρησις τοῦ χρόνου τῆς βουλευτικῆς θητείας καὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἄδειας τῶν ὑποψηφίων πολιτευομένων στὸν ἀναγκαῖο χρόνο γιὰ τοὺς προβιβασμοὺς «κατ' ἀρχαιότητα»¹⁸. Τὸ μέτρο αὐτό, πὺ θίγει ἄμεσα τὸ τόσο καίριο θέμα τῶν προβιβασμῶν, πὺ δὲν ἔπαυε ποτὲ ν' ἀποτελεῖ τὴν «ἀχίλλειο πτέρνα» τῶν στρατιωτικῶν, θὰ πρέπει κατὰ κάποιον τρόπο νὰ συντελέσει σὰν ἀνασταλτικὸς παράγοντας στὴν ἀπόφασιν νὰ λαμβάνουν μέρος στὸν ἐκλογικὸ ἀγῶνα. Θὰ πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψιν μας ἐδῶ ὅτι ὁ ΑΤΠΘ' καταργεῖται ἀπὸ τὸν Θ. Δεληγιάννη, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν νόμο Δ/ΞΕ τοῦ 1891 ἀνοίγει πάλιν τὸ δρόμο σ' ὅσους στρατιωτικοὺς ἐπιθυμοῦσαν νὰ πολιτευθοῦν, ἔχοντας τὴν πεποίθησιν ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν θὰ προσεταιριζόταν τὴν τάξιν τῶν ἀξιωματικῶν¹⁹.

Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα τοῦ τρόπου κατὰταξης τῶν ἀξιωματικῶν, πὺ περιλαμβάνονται στὶς ἐπετηρίδες τοῦ 1872 καὶ τοῦ 1895 ἐπιβεβαιώνεται ἀκόμη μία φορὰ ἡ προέλευσις τῶν πολιτευομένων στρατιωτικῶν. Τὸ 1872, σ' ἓνα σύνολο εἴκοσι (20) βουλευτῶν, τῶν ὁποίων ὁ μέσος ὅρος ἡλικίας εἶναι 47 ἐτῶν, βλέπουμε ὅτι ὀκτῶ (8) προέρχονται ἀπὸ τὴν Στρατιωτικὴ Σχολὴ Εὐελπίδων, ἓνας (1) ἀπὸ Στρατιωτικὴ Σχολὴ Ἀλλοδαπῆς, πέντε (5) κατὰτάσσονται στὸ στράτευμα ὡς ἐθελοντὲς καὶ ἄλλοι δύο, ὁ ἓνας ὡς διοικητῆς ἀνεξάρτητου σώματος (ἀρχηγὸς ἁτακτοῦ στρατεύματος) καὶ ὁ ἄλλος ὡς ἐπίτιμος ἀνθυπολοχαγός. (Τὰ ποσοστὰ εἶναι ἀντίστοιχα 40 %, 5 %, 25 %, 5 %, 5 %). Εἴκοσι τρία χρόνια ἀργότερα ἡ ἀναλογία παραμένει οὐσιαστικὰ ἡ ἴδια, ὅταν στὸ σύνολο τῶν τριάντα (30) πολιτευομένων μὲ μέσον ὅρο ἡλικίας 49 ἐτῶν, εἴκοσι δύο προέρχονται ἀπὸ τὴ Σχολὴ Εὐελπίδων, ἕξι (6) κατὰτάσσονται ὡς ἐθελοντὲς καὶ ἓνας ὡς δόκιμος ἱατρός (ποσοστὰ 73 %, 20 %, 3 %).

17. Γύρω στὰ 1870, τὰ δίδακτρα ἀνέρχονται σὲ 1500 - 2000 χρυσὲς δρχ. Βλ. Ε. Στασινόπουλος *Ἱστορία τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων*, Ἀθήνα 1954· ἐπίσης *Λεύκωμα τῆς Σ.Σ.Ε.*, Ἀθήνα 1978, σελ. 42.

18 καὶ 19. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Τ. ΙΔ. σ. 49, 89.

Με αυτή την ευκαιρία θα ήταν ενδιαφέρον να δούμε από κοντά και τον τρόπο κατάταξης του συνόλου των αξιωματικών στα σώματα των Γενικών Έπιτελών, Χωροφυλακής, Μηχανικού, Ίππικου και στα όπλα του Πυροβολικού και Πεζικού στον ελληνικό στρατό του 1872.

ΠΙΝΑΞ VIII.

Τρόπος κατάταξης αξιωματικών περιλαμβανομένων στην έπιτηρίδα του 1872.

	Γενικοί έπιτελείς	Χωροφυ- λακή	Πυροβο- λικό	Μηχανικό	Πεζικό	Ίππικό
Έθελοντές	1	66	1	—	169	15
Σ.Σ ¹	16	—	48	80	14	8
Σ.Α ²	1	—	3	—	2	2
Κληρούχοι	—	1	—	—	47	2
Άντικαταστάτες	—	1	—	—	73	3
Σύνολο	21(α)	75(α)	52	80	360(α)	32(β)

σημ. Το σύνολο το οποίο ανέρχεται σε 620 και όχι 701 αξιωματικούς οφείλεται στο ότι δεν συμπεριλαμβάνονται το Ύγειονομικό και το Οικονομικό.

1. Σ.Σ=Στρατιωτική Σχολή Εφέλπιδων 2. Σ.Α=Στρατ. Σχ. Άλλοδαπής

α. Των υπολοίπων ο τρόπος κατάταξης είναι είτε άπροσδιόριστος, είτε αποτελεί ειδικές περιπτώσεις.

β. Υπόλοιποι ακόλουθοι του βαναρικού στρατού.

Στο σώμα των Γενικών Έπιτελών, δεν προκαλεί έντύπωση ή πλειοψηφία των καταταγμένων από τις Στρατιωτικές Σχολές. Η μόρφωση και οι ειδικές γνώσεις που απαιτούνται σε παρόμοιες θέσεις δικαιολογούν απόλυτα αυτή την προέλευση των αξιωματικών.

Αντίθετα η Χωροφυλακή, η οποία έχει τυπικά και ουσιαστικά διαφορετικό προορισμό (κύριος σκοπός της είναι η καταπολέμηση της ληστείας), αποτελείται από ανθρώπους κατά κανόνα αγροτικής προέλευσης. Δέκα τουλάχιστον από τους εξήντα έξι έθελοντές είχαν αρχικά καταταγεί και υπηρετήσει στα άτακτα στρατεύματα της Έλληνικής Έπανάστασης στα 1825 - 30. Η «καταδίωξη» της ληστείας, πρόβλημα τόσο επίμαχο και επίμονο καθ' όλη την διάρκεια του 19ου αιώνα, δεν μπορούσε να γίνει από άλλους ανθρώπους, παρά μόνο του ίδιου «συναφιού», από ανθρώπους δηλαδή που να μη διαφέρουν και πολύ τουλάχιστον στη νοοτροπία και στις μεθόδους με τους ληστές. Για λόγους τακτικούς και λόγους αποτελεσματικότητας, οι καταδιώκοντες έπρεπε είτε να γνωρίζουν είτε να μάθουν τις συνήθειες, τις κρυψάνες, τις επιχειρήσεις και τα πρόσωπα, με δύο λόγια την πραχτική των καταδιωκόμενων ληστών. Θα πρέπει να πούμε εδώ ότι οι ληστές στην πλειοψηφία τους είτε είχαν λάβει μέρος σε άτακτα στρατεύματα είτε ήταν λιποτάκτες του τακτικού στρατού. Με τα δεδομένα όμως

αὐτά, γίνεται φανερό ὅτι τὸ ἔργο τῆς Χωροφυλακῆς δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ ν' ἀποδώσει τὰ θεμιτὰ ἀποτελέσματα, μιᾶς πού τελικὰ καταδιώκοντες καὶ καταδιωκόμενοι κατέληγαν νὰ ἔχουν κοινὰ «συμφέροντα».

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ Πυροβολικὸ καὶ τὸ Μηχανικὸ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ μονόπλευρη προέλευση τῶν καιατασσομένων μαρτυρεῖ τὴν ἰδιαίτερα ἀναγκαῖα ὑψηλὴ εἰδικότητα, τεχνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ.

Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ Σχολὴ Εὐελπίδων ἦταν, ἀπὸ τὸ 1863 μέχρι τὴν ἱδρυση τοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου τὸ 1887, ἡ μοναδικὴ σχολὴ πού παρεῖχε μία ἐκπαίδευση τεχνολογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ. Μέχρι τότε, ὅλα τὰ δημόσια ἢ ἰδιωτικὰ ἔργα ἀνατίθενται σὲ ἀξιωματικούς τοῦ Μηχανικοῦ καθὼς καὶ σὲ λιγοστοὺς ξένους καὶ Ἑλληνες ἀρχιτέκτονες πού εἶχαν σπουδάσει στὸ ἐξωτερικόν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, εἶναι νομίζουμε σημαδιακὸς ὁ τρόπος κατάρταξης στὸ Πεζικόν, ὅπλο βασικὸ γιὰ ὁλόκληρο τὸ στράτευμα, βασικὸ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀποτελεῖ τὴ ραχοκοκκαλιά τοῦ μάχιμου στρατεύματος, ἀλλὰ χωρὶς νὰ φέρει ἄμεσες στρατηγικὲς εὐθύνες ἢ πρωτοβουλίες. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Πεζικοῦ, οἱ προερχόμενοι ἀπὸ στρατιωτικὲς σχολὰς δὲν εἶναι παρὰ τὸ 4,4 % τοῦ συνόλου, ἐνῶ στὸ Μηχανικὸ καὶ στὸ Πυροβολικὸ ἀντιπροσωπεύουν ἓνα ποσοστὸ 100 %.

Τὸ Ἴππικόν, πού ἐνῶ τὴν ἴδια ἐποχὴ σ' ὅλα τὰ ἄλλα κράτη τῆς Εὐρώπης κατέχει μία ἐξέχουσα θέση στὸν στρατό, εἶναι ἀναπτυγμένο καὶ ἰδιαίτερα προσεγμένο ἀπὸ ἄποψη ἐπ'ἀνδρωσης καὶ ὕλικοῦ, στὴν Ἑλλάδα παραμένει πολὺ περιορισμένο, κυρίως νομίζουμε λόγω οἰκονομικῶν δυσχερειῶν, καθ' ὅτι ἡ ἀγορά, ἡ συντήρηση καὶ ἡ ἐκπαίδευση τῶν ἵππων εἶναι μία δαπανηρὴ καὶ ἐπίπονη διαδικασία, ἡ ὁποία ἴσως νὰ ἦταν ἀνέφικτη πολυτέλεια γιὰ τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ τῆς ἐποχῆς.

Τελειώνοντας, θὰ ἤθελα νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι, μὲ αὐτὴν τὴν ἐπὶ μέρους ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων πού εἶχα στὴ διάθεσή μου, δὲν μπορούμε νὰ στηρίξουμε παρὰ μόνο μερικὰ συμπεράσματα, ἐλπίζοντας σὲ μία διερεύνηση καὶ ἀξιοποίηση τοῦ ἀρχεακοῦ ὕλικοῦ.

Ἰανουάριος 1980

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΡΔΑ